

FRANZ SCHUH

ČOVJEK BEZ TEGOBA

o politici, estetici i liječništvu

LEYKAM
international

Franz Schuh
ČOVJEK BEZ TEGOBA
o politici, estetici i liječništvu

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNIKA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Vedrana Gnjidić

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2024 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Ein Mann ohne Beschwerden“
© 2023 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva kulture
i medija Republike Hrvatske i Grada Zagreba.

 Bundesministerium
Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-188-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001236412.

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI
© Francesco Ciccolella / Anzinger und Rasp, München

FOTOGRAFIJA AUTORA
© Heribert Corn/Zsolnay

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Tvrtno Gregurić

TISKARA
Denona d.o.o., Zagreb
Tiskanje dovršeno u kolovozu 2024.

Franz Schuh

ČOVJEK BEZ TEGOBA

o politici, estetici i liječništvu

Prevela s njemačkoga

Vedrana Gnjiđić

Zagreb, 2024.

Čemer, bilo tko zamislit će tu riječ
kao nešto što tišti pokret.*

Platon, *Kratil* (419c)

---

* Platon, *Kratil*. Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, 1976. Prijevod
Dinka Štambaka, str. 67.

STARAC DANAS

Zimski je dan,
ali nije hladno.
„Nehladno je”,
kaže danas starac
(onako kako se pogotovo mrtve
naziva neumrlima). Neumrli
su umrli, ali nisu
odustali od
života,
a da nisu nastavili živjeti.
Živjeti, živjeti, živjeti.
Život stoji
uz starca, danas.
Novine ispred vrata,
Der Standard,
previše mi je ljevičarski,
rekla je žena onomad.
Novosti sada leže
na otiraču.
Starac
više ne čita novine,
čitati, čitati, čitati.
Ne otkazuje pretplatu.

Nikada. Zbog sjećanja,
a i iz poštovanja prema
tome što su te novine nekada
imale smisla. Njegov vid
nije ugasnuo. Ali više
ne čini retke vidljivima,
više ih ne osvjetljava.
Dnevnik,
nepisan posljednjih godina,
ali su godišnja doba bolno navedena,
proljeće, ljetno, jesen i zima,
ništa osim toga,
kao predviđanje budućnosti.
Žena mi je, kaže on, umrla.
Ima tome godina, Bog zna
koliko. Napustila me je,
ostavila na cjedilu, misli. Njegov
moto
izvezla je na ručnik
koji mu kao ukras na zidu
svakodnevno progovara kroz Friedricha
Nietzschea:
„Bolje biti lud od sreće
nego lud od nesreće,
bolje i nespretno plesati
nego šepavo hodati.” Danas
starac hvata zrak,
penjući se uza stube
hvata zrak,
izbija mu znoj.

Njegove posljednje godine,
voda u plućima,
voda u nogama,
bilo ljeto ili zima,
bilo proljeće ili jesen,
do doma, gdje je kod kuće,
do stana,
još je mogao doći,
ali danas

SREĆA S PASCALOM

Blaise Pascal živio je od 1623. do 1662. „Bio je”, kaže leksikon, „francuski matematičar, fizičar, književnik i kršćanski filozof”. Pascalovo djelo koje ga pokazuje kao sve to odjednom zove se *Pensées*, na hrvatskome *Misli*, i ne može ni biti drukčije nego da nam se u mislima pitanje sreće čini kompleksnim.

Pascal je, što se tiče sreće, bio skeptik. To je i zbog toga što je on, kršćanski filozof, jedinu trajnu sreću na Zemlji morao usidriti u Bogu. U skladu s time misao br. 407 glasi: „Jedni kažu ‘Povucite se u sebe, ondje ćete pronaći svoj mir.’ A to, kaže Pascal, „nije istina”.

„Drugi”, nastavlja dalje, „kažu: ‘Idite van i tražite sreću u rasonodi.’ A to nije istina: Bolesti dolaze.” Iz toga kršćanski filozof izvlači zaključak: „Sreća nije ni izvan nas ni u nama; u Bogu je i jednako izvan nas kao i u nama.”

Ne moramo biti vjernici kako bismo spoznali problem: sreća se ne može, kako to sugeriraju znanosti o sreći, zadržati u nama samima. Ali nemamo sreće ni izvan sebe. Oboje, s jedne strane sreća usredotočenosti, a s druge strane sreća rasonode — oboje je previše jednostrano. Čovjek itekako može imati nešto sreće u sebi, treba ući u sebe — i ondje će je naći.

Ali i kada je okrenuta prema izvanjskome, pa bilo to i u razonodi, sreća je velikodušna. Što je onda točno, ako je oboje točno? Za kršćanskog filozofa Bog ima zadnju riječ. — Transcendencija je ta onostranost u kojoj se može trajno pohraniti ograničenost oprečnih koncepcija sreće.

Onaj tko ne vjeruje u Boga zapet će nad proturječnosti: sabranost ne pruža ono što obećava, a kamoli razonoda. No s druge strane obje imaju svojih prednosti. Sretan trenutak može se pronaći i u razonodi i u meditaciji. A moderan čovjek, kojega Pascal još uopće nije poznavao, nervozno se koleba između toga dvoga: između samorefleksije i zamišljenosti, između sabranosti i razonode, između nutrine i izvanjskosti.

To ljudi čak i glume jedni drugima, na primjer u kazalištu bogobojažnosti na Katedralnom trgu u Salzburgu, gdje smrt Svatkovića* napokon oslobađa njegovih razonoda. To je kršćanski: obezvrjeđivanje užitaka. To obezvrjeđivanje jest zabluda, nesporazum *conditio humana*, ugovora u kojima se čovjek vrti i okreće, i ni ovako ni onako ne nalazi spas. Jedna strana postojanja koju smatramo da smo pronašli obezvrjeđivanjem one druge u slučaju obezvrijeđene razonode nudi veliku prednost: to obezvrjeđivanje poziva na licemjerje kojemu moramo biti odani ako želimo umiriti grižnju savjesti sigurno i bez posljedica, ali na spektakularan način. Pritom onaj „Svatković” u Salzburgu nije on sam, nije neki proizvoljni Bilotko, nego bogataš, što je dramaturški

---

* Djelo Huga von Hofmannsthala, *Jedermann*, 1911. (op. prev.)

znakovito jer samo bogataš uživa u tolikim razonodama da se isplati tobože mu predbacivati zbog njih. U Salzburgu su bogati ipak vrlo dobrodošli u publici, a na pozornici se onda pokazuje da su i bogati ipak samo ljudi. Kritičar Alfred Polgar rekao je da je pri jednoj izvedbi *Svatkovića* naprosto mogao čuti korake kojima se jedan od kapitalističkih Svatkovića „povlačio u sebe”.

Ja pripadam onima koji *Svatkovića* rado gledaju kao komediju licemjerja, kao neku vrstu moralnoga kabareta. Navodno tragični momenti nažalost me ne diraju. U našoj kulturi spas bogatih nije baš nešto što leži na srcu velikom dijelu društva. Iscrpljena većina bogate ionako smatra spašenima. Ja se staromodno držim Biblije: „Lakše će deva proći kroz ušicu igle nego bogataš ući u kraljevstvo Božje.” Crkva je učinila mnogo kako se to ne bi moralo uzimati baš tako doslovno, a svi bogataši koji su došli na Salzburške ljetne igre također su bez problema prošli kroz iglene uši.

Previše usmjerenim na ciljnu skupinu i teološki sumnjivim smatram ono kada se vragu govori o vjeri: „Na tvojoj strani nije toga mnogo, / Igru već si izgubio, / Bog je u posudu ubacio / Životnu svoju žrtvu i mučeničke patnje / I krivnju Svatkovića / Unaprijed platio u vječnosti.” To, za ime Božje, nije nikakva pobožna nada, nego bjanko ček za oprostjenje svih grijeha. Ček se ispostavlja na Katedralnom trgu, i svjedoči i o tome da je Luther bio neizbježan u Kršćanstvu.

Treba biti spreman na smrt u svakom trenu kako ne bismo prevršili mjeru. Pascal je to znao još i prije Hofmannsthala. „Budući da ljudi”, kaže Pascal, „nisu

mogli otkriti lijek protiv smrti, jada, neznanja, dosjetili su se ne misliti na to kako bi mogli biti sretni. To je sve što su mogli smisliti kako bi se mogli utješiti nad tolikim zlom.”

Pascalova borba protiv užitaka argumentirana je kao dvosjekli mač, s jedne strane u stilu Katedralnog trga: užitak, kaže on, koji čovjek vidi kao svoje najveće dobro, njegovo je najveće zlo jer ga više od čega drugoga sprječava od traženja pravog lijeka za njegovo zlo. No, s druge je strane i dokaz ljudske veličine „jer se čovjek pri svemu osjeća nelagodno i traži si mnoštvo aktivnosti zato što ima predodžbu sreće koju je izgubio”.

To je izvođenje potrage za srećom iz gubitka. Zemaljska sreća sastoji se u čežnji za određenim stanjem, za domovinom u kojoj su ljudi bili cjelina, dakle, nisu bili podijeljeni na nutrinu i izvanjskost. Budući da su jednom bili sretni, u Božjem krilu, u raju, ne žele nikada prestati biti sretni. Sreća je sjećanje, jedno vječno *bilo-jednom*.

Ljudsko postojanje upalo je u zamku. Koliko god mi bili svjesni svoje beznadnosti, nećemo prestati pokušavati poništiti uzaludnost svoga postojanja: „Čeznemo za istinom, a u sebi nalazimo samo neizvjesnost. Težimo sreći, a nalazimo samo jad i smrt. Nismo sposobni ne čeznuti za istinom i srećom, a nismo sposobni za izvjesnost i sreću. Ta žudnja ostala je u nama kako bi nas kaznila te kako bismo mogli osjetiti s kojeg smo se mjesta spustili.”

Izvođenje potrage za srećom iz gubitka (dakle, iz prošlosti, a ne iz budućnosti) ostaje živo, da, ono muči,

ali možda ipak i motivira: budući da smo nekada bili sretni, pa bilo to i u raju, ne želimo nikada prestati biti sretni. Vjerni smo sreći — u vjeri da smo je jednoć imali. Mogli bismo to i pustiti ili poreći ili se odreći toga da smo sretnici. Za to ne moramo nužno dijeliti zaključak o Bogu s Pascalom.

Misliti o istinskoj sreći kao o sjećanju i o ostatku života kao priči o propadanju može se i bezbožno. U dvadesetom je stoljeću Ernst Bloch završio svoje djelo *Princip nada* poznatim, često citiranim citatom koji spaja čežnju za prošlošću s ispunjenjem u budućnosti. „Korijen povijesti”, piše Bloch, „jest čovjek koji radi, stvara, mijenja i nadmašuje danosti. Ako je pojmio sam sebe i utemeljio ono svoje bez odricanja i otuđenja u pravoj demokraciji, tada u svijetu nastaje nešto što se svima čini kao djetinjstvo i gdje još nitko nije bio: dom.”

Kod Blocha problem trajne sreće, koju je Pascal vezao za Boga, uzima humanistički zaokret. Čovjek je kovač svoje sreće, ali sreća također ne postoji, no postojala je, makar i samo kao privid u djetinjstvu.

KLINIKA KOJA NIJE
POD PALMAMA*
Povijest bolesti

Imam dobru vijest iz internetskog leksikona. Ondje piše: „Od 2020. godine Schuh zbog bolesti provodi mnogo vremena u bolnicama kao ‘osoba kojoj je potrebna trajnija njega’”. To je dobra, vrlo dobra vijest, jer nije točna. Nakon jedanaest mjeseci, čini mi se u svibnju 2021. godine, napustio sam karijeru pacijenta na neko vrijeme. Prvo sam intenzivno bio u bolnici, zatim — čekajući operaciju leđa — u domu za nepokretne i nemoćne osobe, kako bih konačno otišao u posjet dvjema bolnicama. Naravno, nezaboravan mi je taj trenutak s aurom, taj presudni događaj u mom životu, kada me hitna nosila na nosilima i donijela u prizemlje iza ugla.

Nisam namjeravao na to potrošiti ni riječi niti izigravati ponosnog pacijenta kojemu je potrebna njega i koji svoju polupoznatost osnažuje povijesću svoje bolesti. To se onda ipak tako dogodilo zbog toga što je zanimanje za jezive priče kod mojih bližnjih veliko. Voajerstvo ih oraspoloži, a ništa nije važnije od vesele

---

* Aluzija na njemačku televizijsku seriju o liječnicima, „Klinik unter Palmen” (op. prev.)

okoline. Naravno da je i do moje brbljavosti kojom od-
vijek nadglasavam svoju usamljenost.

Osim toga, činjenično stanje moje možda smrtonosne bolesti zaslužuje moju šutnju — šutnju do groba. Ali što se više krećem u tom smjeru pišući, to mi jasnijim postaje opravdanje onoga suprotnog: ne postoji nijedan glas, ne postoji nikakav diskurs kojim suvereno upravljaju pacijentice i pacijenti. Naravno, mi smo prikovani za krevet, zahvalni za pomoć i istovremeno ovisni o njoj. Mnogi od nas toliko su bolesni, da, toliko dokrajčeni da imaju drugog posla, ne, toliko drugih stvari koje treba podnijeti, a ne stvarati publicitet. A ako se to ipak dogodi, onda s najljubaznijim izjavama o požrtvovnom radu osoblja.

No dobro, upoznao sam izvrsne liječnice i liječnike, pogotovo oko ponoći kada me hitna donijela u bolnicu Rudolfstiftung, i ondje je zaista bio jedan liječnik koji je znao operirati pupčanu kilu kroz koju je čitav stvarni unutarnji život jednog čovjeka nestao prema dolje. Taj kirurg trenutačno ne razgovara sa mnom, možda zato što je pročitao moju knjigu *Smijati se i umrijeti*, koja zdravstvenom sustavu ne služi na čast. Ali nečemu se treba i nasmijati: kada su me premjestili s odjela intenzivne njege na normalan odjel, imao sam tehnički napredan krevet, s brojnim elementima za rukovanje. Na jednom je dugmetu pisalo „Exit”. To dugme služi tome da se onoga koji na koncu umre ne mora nezgrapno izvući s kreveta, nego se njime truplo izbací prema naprijed, pa nekadašnji čovjek padne u vreću u kojoj ga onda odvuku.

Ali vrhunsko postignuće stvarne komedije neke smrtonosne bolesti sažela je jedna liječnica u privatnoj ordinaciji. Telefonski sam razgovarao s njom dok je razgovoru nazočila slušna svjedokinja. Htio sam da mi gospođa doktorica potvrdi da sam mjesecima ležao po bolnicama, iako je samo jedna bolnica ispravno dokumentirala moju prisutnost u kontekstu zdravstvenog osiguranja. Zamolio sam gospođu doktoricu da mi potvrdi da nisam ludovao po kući, nego patio na najvišoj razini. Naravno da mi nije potvrdila ništa — svi se oni smrtno boje zapetljati se u mreže birokracije — ali poklonila mi je anegdotu posljednje trećine moga života. Stanje stvari koje je trebalo utvrditi za zdravstveno osiguranje, a koje sam opisivao telefonski, bilo je naime birokratski toliko zapetljano da je liječnica prilikom slušanja u uho svjedokinje povjerljivo prošaptala ozbiljno mišljeni medicinski nalaz: „Pa on halucinira.”

U bolesti iskusiš sam sebe u nefunkcionirajućem stanju, zanimljivo iskustvo: kako ćeš preživjeti ako ne funkcioniraš? A u našem dijelu svijeta u bolesti upoznaš i takozvani zdravstveni sustav. Kod bolesti kakve sam ja imao ključno je da takozvani zdravstveni sustav funkcionira. U Americi bi me jednostavno bacili na smetlište. Naš veličanstveni zdravstveni sustav ipak ima nevjerojatnu sklonost kvarovima i u brojnim se slučajevima sastoji od međusobnih nesporazuma njegovih sudionika. Primjerice, rutine: rutine su s jedne strane nužne, a s druge strane prikrivaju i omogućuju nevjerojatan manjak empatije. Debela sestra Doris lajala je na mene: „Ak vam neš ne paše, ostavit ću vas tak kak jeste!”

Lijep je bio i susret s jednim od onih mladih liječnika koji nam daju povoda za onu staromodno-konzervativnu, upravo natražnjačku riječ „šmrkavac”. Jedan takav stajao je pred mojim krevetom i kriještao na mene prekoravajući me: „Čujte, ovo tu vam je akutna gerijatrija. To je samo za starčেকে i kraj života. Vi tu opće ne spadate, i ak’ za tjedan dana ne pokažete jasno poboljšanje, onda bum vas izbacil van, odnosno, moram vas poslati doma. Imate li doma štenge kad se penjete u stan?” — „Naravno,” rekao sam (ne mogu reći da sam odgovorio jer mi je glas postao tako tih), „naravno, gospodine viši medicinski savjetniče. Oprostit ćete mi, bilo je naime ovako: sjedio sam na klupi u Gradskom parku na svježem ljetnom povjetarcu, onamo su me dovezli ljubazni hitnjaci, u vozilu hitne pomoći, i s užitkom sam proučavao letke Bečkoga zdravstvenog saveza. Nakon duga razmatranja, poštovani gospodine medicinski savjetniče, odlučio sam se za vaš *établissement* usred samog srca Beča, i zato što u mojim godinama moj boravak na akutnoj gerijatriji možda neće osobito dugo trajati.” — „Je,” rekao je viši medicinski savjetnik, „znam da si niste sami to izabrali. Al’ nisam ni ja.”

Priča je u suštini sasvim istinita. Dramaturški sam je malo uredio. Ne kažem ja ništa, ali na putovima i stranputicama teške bolesti srećeš i antipode gore opisana liječnika, i to u dva oblika: srećeš znalca i, doktoricu, poznavateljicu, koji savršeno dovršavaju svoj posao, a ne pacijenta. Ti liječnici rade brzo, a opet krajnje savjesno, a onda postoje i oni džentlmeni liječnici. Usred gospode liječnika ponekad se pojavi i dama. To su znalci

koji ne samo da su u svom pozivu pragmatični, nego gaje nesentimentalnu bliskost prema pacijentima. Imaju izražen smisao za vrijednost pomoći koju pružaju, ali i za stanje koje muči bolesnika. Upozoravam sve friško dovezene: po mome su iskustvu ti liječnici koji tom pogonu daju ljudskost upravo pojava, naime, iznimna pojava. Nitko ne može računati s tim da će se oni pojaviti. A ako se pojave, zahvalite časnoj sestri ili brzo prije posljednje pomasti još kod bolničkog svećenika.

Bolnica je prije svega dobra za liječnike i izlazi im u susret. Raditi je teško, bolje je igrati tenis — malo ćaskanja u sobi za sestre, razmjena mišljenja s primarijusom, žemlja iz kantine. Jedino što brojnim liječnicima u bolnici smeta jesu pacijenti: posao je naime težak, a ti ljudi, privilegirani svojom bolešću, samo leže u zoni udobnosti i njeguju ih izvrsno obrazovane medicinske sestre. Postoji jedan kabaretist koji će preživjeti zahtjevnju borbu s konkurencijom u industriji zabave, a ako i ne preživi, nema veze — čovjek je naime — nadam se uza svoje zanimanje — i liječnik. Na pozornici čita „zapisnike iz ambulate” koje je donio s posla kako bi konačno dokazao kakvi su pacijenti idioti. Na primjer, jedan takav idiot liječnicima napismeno povjerava sljedeće: „Prije tri dana progutao sam kocku leda i dosad još nije izašla van.”

Pa neka su zapisi i lažni. U svakom slučaju daju dojam o jednoj od kršćanskih poruka, da smo naime naspram velikoga Boga mi „siromašni duhom” blaženi, dakle upravo mi koje na kabaretskoj pozornici liječnik izlaže kao preglupe. Ipak čak i na hitnoj imamo poklon-bon

za nebesko kraljevstvo. „Blaženi oni koji pate.” Takvu priznanicu nemaju čak ni austrijski kabaretisti!

Inače, i ja sam kopirao jedan čin kabareta iz stvarnosti. Rado bih to odigrao s Monikom Weinzettl. Ona bi glumila sestru Babsi, ja doktora Ronalda Hatzenfelda. Oboje stojimo pred novim ultrazvučnim uređajem, izišlim ispod čekića. Doktor Hatzenfeld baca se na posao: „Kaj je sad pak to? Kaj, zakaj neće? Mislim, tu fakat neš ne štima. Bum to sad još jenom okrenul.” Sestra Babsi pjeva: „Još jenom, još jenom” — Hatzenfeld: „E, neko je ziher... Nema slike. Mis'im, drukčije ni nemremo to.” Sestra Babsi: „Je, al tak isto nejde.” Ona uzima stvari u svoje ruke — nekoliko pokreta rukom i uređaj zadovoljno bruji. Hatzenfeld je nezadovoljan: „Kaj mi to nisi odmah tak rekla, Babsi!”

Jedan moj prijatelj i kritičar je u *Oberösterreichische Nachrichten* postavio pitanje jesam li ja već sasvim šenuo jer sam ministra zdravstva Anschobera nazvao nesposobnjakovićem sezone. Zloban kakav jesam, Anschobera sam nazvao „*burnoutom* na dvjema nogama” — i to prije prekida njegova blagotvornog djelovanja u ministarstvu. Na osnovi svoga višemjesečnog boravka u bolnici imao sam ekspertizu u tom području kao specijalist za slomove, a nikada nisam ni prihvaćao poslove koji su mi fizički previše naporni. Specifičnu patologiju planiranja karijere u ovo naše kasno doba nazivam „anšoberizmom”: od anšoberizma pati onaj tko pohlepno poseže za poslom za koji mu nedostaju fizičke predispozicije. Anšoberizam se često javlja jer

nudi jedinstven izlaz, naime, kad postane škakljivo, bijeg u bolest.

Anschoberov popovski ton bio mi je oduran, ta njegova retorika objave loših vijesti. Bila je veličanstveno komplementarna besramnosti saveznoga kancelara Kurza koji je jednoga dana osobno dao poručiti pandemiji da ona više ne postoji. No to su besmislene ocjene simpatičnosti, dobar čovjek iz zdravstvene skrbi, Anschober, nekadašnji ministar, sada evo piše knjige u kojima navodno čak priznaje pogreške. Glavno da je stigao onamo gdje političari njegove vrste imaju stalno mjesto: u *Kronen Zeitung*, s kolumnom koja se gubi u kaosu slova — kao nekoć i on u politici. Moglo bi se čak govoriti o rasutoj gomili slova, jer rasuta gomila u građevini označava umjetno nasipanje troske ili jalova drobljenog kamenja.

Moj osobno-politički problem bio je nešto drugo: zaglavio sam u domu za njegu Beč-Meidling, a ondje se odigralo jedno čudo: jednog dana nije bilo korone, takvo što ondje uopće ne postoji, nije ni čitavih tjedana prije toga — nikakva korona, ništa, apsolutno ništa. Ali eto, odjednom se, iznenada, pojavila posebna postrojba junaka svakodnevice s kapama za kupanje i plastičnim pregačama. Naposljetku su nas zajedno s našim krevetima izgurali iz soba, a trupa za dezinfekciju bučala je po sobama. Zdravstvena politika bila je ostavila dovoljno vremena da virus uspješno zarazi što veći broj ljudi, o čemu su nas naravno informirali junaci svakodnevice, a uprava doma („uprava doma!”) uopće nije.

Naša sudbina trebala je ostati njihovom tajnom. Uprava doma nam i tako svima pokazuje kojim putem ići. Da nije bilo socijalnog radnika gospodina Karla Wolfa, stručna i nesentimentalno solidarna čovjeka, mogli su metaforički zid u koji smo cijelo vrijeme udara- li spustiti u grob. Ili bolje iz kamena isklesati nadgrobni spomenik. Znam, mnoge moje kolegice i kolege bili su dementni, ali (još) ne svi i ne svi sasvim. Iz kreveta već polako shvatiš što se događa, potihom se raširi glas o tome, a onih nekoliko upućenih stvaraju i aluzije: korona — čitave bolničke sobe slali su u Liesing*.

Najgora je bila zabrana posjeta. Dobri čovjek Anschöber naravno nema pojma što učiniti kada izolacija teško bolesnih i fizički nepokretnih prijeđe u mentalnu patnju. Ni pomisao na to, nikakva ideja kako relativizirati apsolutizam virusa. Upravo suprotno, na to su se pozivali: budući da je virus prisutan, sve drugo što bi još moglo biti unutra mora van. Čak i fizioterapeuti su morali ostati vani tijekom mnogih tjedana, zbog čega sam imao privilegij tjednima poslije ponovno iznova učiti sve što sam već ponovno bio u stanju napraviti.

Liječnica na odjelu bila je ljubazna žena. No odmah bi postala zločesta u prisutnosti glavne sestre na odjelu jer je morala pokazati koja je žena šef na trećem katu i ima glavnu riječ. Liječnicu mi je uvijek bilo teško razumjeti, govorila je, mislim, rumunjski s njemačkim riječima i na moje kukanje o usamljenosti, o zabrani posjeta čitavome svijetu u moju malenu sobu, rekla: „Već sam vam rekla:

---

* Dio Beča u kojemu je i jedno od gradskih groblja (op. prev.)

To je vaš problem. Morate se s time pomiriti.” Zaštitna maska pojačavala je nerazumljivost njezinih objašnjenja koja su postala jasnima samo u mučnim detaljima. Glavna sestra na odjelu bila je zadovoljna.

Jasno je meni: ne postaje se ministrom unutarnjih poslova ili ministrom zdravstva zbog stalnih kriza. Ministar unutarnjih poslova mora se mučiti s imigranti-ma, jedan Zeleni posvetio se čovječnosti i želi ući u povijest kao njezin prvi profiter. Htjeli su samo dodjeljivati odličja i poslije piti čašu pjenušca. Ali odjednom sjediš usred krize kojom se ne da upravljati. Onda ti ostaje samo pjenušac i čekanje na to da te angažira *Krone*. Zeleni, eto, ima dobro srce i iskoristio ga je u politici tako što je stvorio odskočnu dasku koja će austrijske desne radikale odbaciti na klupu za članove vlade.

Treba razlikovati medicinu kao sustav znanja od liječničke prakse. Medicina je vrlo velik sustav u kojem se u prvom redu znanost koristi prilikama i uspostavlja ograničenja. Sustav općenito govoreći ne predstavlja ono loše. Polemični su idioti oni koji oštro kritiziraju sustav kao takav kako bi vlastite istomišljenike i sebe same prikazali kao eksponente individualne slobode u borbi protiv nekog sustava. Sustav je sklop razlučenih pojedinačnih komponenti koje zajedno postižu ciljano djelovanje, ali to im ne uspijeva uvijek. Postoji složenost sustava, postoje previsoka i preniska složenost. One se sukobljavaju i često ne daju povoljno zajedničko djelovanje.

Jedina mogućnost djelomičnog ovladavanja kompleksnim problemima poput teških bolesti jest zdravstveni

sustav. Slično vrijedi i za patologiju u politici. I politika mora biti sustavna i ne smije reagirati amo i tamo i lijevo i desno, inače će izgubiti na supstanciji ondje gdje već djeluju dobre sile. Ako se i ja kao onaj koji pati posvetim sustavu koji ne funkcionira, ne mogu poreći da sam preživio taj pakao, to podzemlje bez Orfeja. Jednom je tako jedna liječnica ušla u četverokrevetnu sobu smrtnih muškaraca koji nisu imali drugog posla osim proizvodnje vlastitih ostataka. Ta je liječnica bila nešto dotad vanjsko, odnosno, dotad nas još nijednom nije bila posjetila. Mene je pitala: „I, kako smo?” A ja sam isprazno, dakle bez nekoga posebnog naglaska, odgovorio: „U skladu s okolnostima!” Onda je zakriještala: „To nije nikakav odgovor. Ne znam ja kakve su vaše okolnosti.”

Tko uopće ima odgovor na to, ali njoj bi bilo dovoljno da se malo ogledala uokolo i okolnosti bi joj odmah bile postale jasne. Heh, sustav — bila bi glupost očekivati od njega da glatko funkcionira. Ja sam protiv idealiziranja mogućih rješenja problema koji dugo bujaju. Osim toga, po mojem iskustvu kompleksne stvari uopće i funkcioniraju samo kroz kvarove. Nekadašnji značajni filolog i kritičar Walter Jens rekao je: „Na putu u provaliju kvar nam može spasiti život.” Nikada neće postojati kultura u kojoj su problemi jednostavni, u kojoj je samo potrebno dotaknuti se problema i on je već riješen. Zato i imamo religiju, jer se proturječja razjašnjavaju s one strane i možemo moliti Boga zajedno s anđelima a da se pritom ne moramo bojati i najmanjega kvara.

No ponekad na Zemlji tek kvarovi spašavaju bolesne. Nadajmo se kvarovima! To je ono što je bilo neobično u mojoj sudbini: liječnici su me spasili, iskazivat ću poštovanje njima i njihovu staležu. Ali moje se izbjavljenje dogodilo tek nakon što su me drugi liječnici usosili. Izabrao sam — tada sam već bio na slobodi — privatnog liječnika po svome izboru, a on je za 150 eura previdio vodu u mojim plućima. Jedna liječnica koju pokriva zdravstveno osiguranje (koju otad uvijek biram) odmah me i bez milosti poslala u bolnicu. Ali najgora je bila malograđanska mlada žena koja me pregledala kostimirana kao liječnica na hitnom prijamu. Pupčana se kila mogla vidjeti golim okom, ali ona je nije ni pogledala. Moj je trbuh, kada ga je liječnica opipala, bio nevidljivo sakriven pod puloverom. Toliko neznanja graniči s pakošću, ta vrijedi ono staro pravilo formulirano za analfabete u toj branši: prije dijagnoze pregledati cijelog pacijenta!

Ta liječnica, meni nepoznata žena, koštala me nekoliko mjeseci moga života. No to je pogrešno ili samo napola točno razmišljanje. Ta šteta jest život, on se sastoji i od zabluda i napada koje drugi, ili koje okolnosti, pokušavaju na meni. Imidž liječnika ne može se unovčiti. Oni bi trebali rješavati sve zdravstvene probleme, a ljudi se onda čude štetama koje i liječnici i liječnice nanose. Imaju previše moći, previše one prave i one koja im je naizgled dostupna. Prije nego što dođe sudnji dan, još nas čeka neki liječnik s nalazom. Da, znam, mogu to i eksplicitno izgovoriti: postoji sumnja, ali nema dokaza da se moja iskustva iz bolničkog pakla mogu općenito

primijeniti. No dovoljno je da se meni to sve dogodilo tako i nikako drukčije, kao zbroj pojedinačnih događaja. Dosta je.

Naravno, postoji dio liječnika koje je poziv sam izabrao, ima mnogo onih koji pomažu iz razuma i strasti. Oni ne mogu ništa za to što sam ja takve ljude doživio samo kao iznimke. Bilo bi podmuklo njih publicistički napadati s leđa. S druge strane neodgovorno je izbjegavati tezu da oni nisu taj ključni faktor u zdravstvenom sustavu — dovezeni pacijenti ili oni koji će to tek postati to bi trebali točno znati kako bi mogli biti oprezni.

Ja se molim dragom Bogu da postoje sasvim drukčiji domovi za njegu od onoga u koji su mene smjestili kako bih čekao svoju posljednju operaciju — oni u kojima ima boravka na otvorenome i svježeg zraka. O tome se u betonskom bunkeru u kojem sam ja bio, adaptiranoj trafostanici, moglo samo sanjati. Ali evo i ovdje ponovno ambivalencije: ovdje ljudi preživljavaju u dostojanstvu na granici svoga poniženja, ali još uvijek u dostojanstvu.

Tko god na tome nije zahvalan, nezahvalna je hulja!

Kada sam došao u dom za njegu, dočekala me je pjesma iz škole Ernsta Jandla. Preko puta moje malene ćelije preko dvorišta neprestano je odjekivalo dozivanje: „Šuupak, šuupak, šuupak.” Razmišljao sam: jesam li to ja? I morao sam sebi odgovoriti na to pitanje: ne, prije da nisam. Pjesma je bila pokušaj da se čovjek na agresivan način i kao u zanosu izgubi u onomatopeji. Time sam bio oduševljen.

No u domu za njegu imao sam i kultivirane razgovore: gospođa Napalek rado je sjedila u hodniku na sofí. To je

bilo nasuprot mojim vratima, a kada su me jednom bili izgurili kroz njih, pozdravila me prijateljskim „Dobar dan, gospodine Schuh!“. Kako sam bio ponosan: dakle, poznaju me i ovdje, ja sam slavan, i skromno sam upitao: „Gospodo Napalek, kako to da znate moje ime?“ — „Pa,“ na to će ona, „piše na vašim vratima.“

Sa sestrama u domu za njegu nisam se slagao, kako se to lijepo kaže. Čak su protiv mene potpisale i peticiju. Dok s dvojicom njegovatelja nisam bio na ratnoj nozi (što je dobra fraza za čovjeka koji ne može hodati), i dok mi je s njima bilo zabavno, sestre su me odbijale, vjerojatno i zato što se nisam mogao pretvarati da ta odbojnost nije obostrana. Stalno mi se činilo da su preopterećene, a kao njegovateljice bile su medicinski bespomoćne. Većina ih je imala stav vojničkih zapovjednika i smetalo im je što ja još nisam bio dovoljno dementan da bespogovorno slijedim njihove naredbe. Iako nisu bile Austrijanke, sanjale su o mirovini još intenzivnije od domaćih. No s peticijom su imale pravo. Razlozi za to nisu imali nikakve veze s mojom sklonošću kverulanciji, nego s time što sam ih previše opterećivao. Problem nije bio samo ono što su mi — zbog svoje upitne izobrazbe — tek teško mogle pružiti. Tražio sam i nešto što ih je premalo opterećivalo: najvažniji uređaj kada ste nepokretni jest daljinski upravljač. Laici to ne bi vjerovali, ali daljinski se upravljač izgubi u bolničkom krevetu kao ništa drugo. Bolesnik ga sam ne može zadržati na mjestu, pozove sestre — pravo svetogrđe.

Da, a osim toga sam čak i ležeći još nevjerojatno šlampav, neprihvatljivo, za što se iskreno ispričavam

onim sestrama s kojima sam doživio i lijepe trenutke. Na primjer, sestra Elena (pravo ime poznato redakciji), kada je usred ljeta ušla u moju sobu, izgovorila je divan monolog, kakva ni Horváth ni Schnitzler ne bi mogli napisati: „Puf, kak je vruće. Nemrem više to izdržati... ta operacija. Moram opet... to sad opet kreće. Nemrem se sagibati, leđa... Bute vi otvorili vrata od balkona... Aa, pa vi ni nemrete to. Bogec jeden. Idem si prvo jednu kavicu spiti, vani kod vojne baze. Puf, kak je vruće, za čas se bum ja vratila.”

Medicina je nevjerojatno napredovala. Međutim, mnogi su liječnici ostali na razini koju je ovjekovječio Molière. Kao pacijent koji je jedanaest mjeseci učio zanat tvrdim da znam u čemu se u prvom redu sastoji napredak medicine. Sastoji se u relativnoj mogućnosti kontroliranja bola. Pacijent nije više u potpunosti prepušten bolovima. No ono što se može tek ograničeno kontrolirati komunikativni su ponori koji se otvaraju između medicine kao znanosti i prakse: praksa se sastoji od stvarnih ljudi i odvija se sa stvarnim ljudima. Ja sam netko tko je rob navika obrazovana građanstva. Takvu osobu treba moći izdržati. Jedna od sestara u domu za njegu prebacila je to preko usana s očitom mržnjom: „Kaj će vam tu tolko knjiga? Za čitanje vam je dovoljna jedna.”

Kod smrti je najgore što s njom nestaju i sva prikupljena iskustva, svi osjećaji i znanje jednoga ljudskog života. Tijekom života mogao sam samo koketirati sa smrću. Nisam je puno viđao, ali sam puno razmišljao o njoj. Nekako se smrt sastoji i od Goetheovih citata,

aforizama tugovanja. Sada razumijem više o smrti. Prije svega to da si je čovjek može željeti. U stanju u kojem sam bio, razmišljao sam, ne bez patosa: ja sam svoje učinio. Mogao sam umrijeti zadovoljan. To „moje” bilo je čitanje „kasperla na električnoj stolici” Konrada Bayera za Austrijski radio. Onamo sam htio otići nakon smrti moje prijateljice Elfriede Gerstl, ugurati se u tu tradiciju: Konrade, pogledaj gore!*

Smrt je pojam određene granice. Događa se tijekom života i kraj je toga života. *On the edge*. Smrt ne pripada životu, a nije ni da ne pripada životu. Upravlja objema stvarima. Prije će biti da život pripada smrti. To ovisi o vitalnosti onoga o kome se radi.

Doživljena blizina smrti pak ne znači ništa, apsolutno ništa za budućnost koju čovjek eventualno još ili ipak još ima. U tom kontekstu čovjek živi dalje kao da se ništa nije dogodilo. Život je naime u temelju nešto sasvim drugo. Kako bi to čovjek trebao živjeti — „kao onaj tko očekuje smrt?”. Kada je umro moj otac, u bolnici su me pitali želim li vidjeti njegov leš. Rekao sam: Ni u kojem slučaju! To truplo nije moj otac! U bolnici sam vidio ljude kako umiru, a posebno se sjećam smrti jednog čovjeka koji je vrlo polako otklizao u ništavilo. Oko njega su sjedili liječnici. Bila je noć, a s ono malo bolničkog svjetla iznad smrtne postelje izgledalo je kao Božić. Sveta noć! Umirući je, vrlo neobično, uzviknuo „Mama!”. Bio je jako, jako star, i njegova mama sigurno više nije bila živa. Ali ona je od početka bila jedina

---

* Pjesma Elfriede Gerstl, „konrad schau auffe” (op. prev.)